

Spór wokół Floty Czarnomorskiej w aspekcie bezpieczeństwa międzynarodowego

W materiale omówiono uwarunkowania historyczne, przebieg oraz stan obecny rosyjsko-ukraińskiego sporu o podział oraz warunki stacjonowania rosyjskiej Floty Czarnomorskiej na Krymie. Jest to zagadnienie ważne, gdyż wydarzenia wiosny 2006 roku dowiodły, że w owej pozornie rozwiązanej kwestii tkwi znaczący potencjał konfliktogenny, który w istotnym stopniu skomplikować może stosunki międzynarodowe w północnej części basenu Morza Czarnego.

Ukraina wraz z Białorusią i środkowoazjatyckimi republikami jeszcze pod koniec lat osiemdziesiątych ubiegłego stulecia była uważana za najbardziej konserwatywną część byłego Związku Radzieckiego. W celu stworzenia dobrosąsiedzkich stosunków z Federacją Rosyjską, jako najważniejszym z sąsiadów, Ukraina podpisała w listopadzie 1990 roku traktat o współpracy w dziedzinie polityki, ekonomii i kultury. Federacja Rosyjska uznała niezależność Ukrainy po przeprowadzonym w grudniu 1991 roku powszechnym referendum, w którym społeczeństwo opowiedziało się za całkowitą suwerennością państwa. Jeszcze w tym samym miesiącu przedstawiciele Rosji, Ukrainy i Białorusi dokonali uzgodnień dotyczących powstania Wspólnoty Niepodległych Państw.

Rok 1991 okazał się przełomowy w kształtowaniu stosunków międzynarodowych w Europie Wschodniej. Rozwiązanie Układu Warszawskiego – oprócz wprowadzenia nowej sytuacji politycznej w świecie – doprowadziło również do wielu sporów na tle politycznym wśród państw powstałych w wyniku rozpadu Związku Radzieckiego¹.

Jednym z najważniejszych czynników kształtujących stosunki międzynarodowe w regionie był trwający do dziś spór o zasady funkcjonowania Floty Czarnomorskiej pomiędzy Rosją a Ukrainą² na Krymie. W efekcie uzgodnień dotyczących sił zbrojnych byłego ZSRR miały one zostać podzielone i oddane pod wspólne dowództwo Wspólnoty Niepodległych Państw. Reguła ta odnosiła się również do Floty Czarnomorskiej.

Ukraina, będąc na etapie tworzenia swoich sił zbrojnych widziała możliwość zorganizowania swojej floty w rejonie Morza Czarnego na bazie przejętych od Rosji okrętów. Dlatego też twierdziła, iż Flota Czarnomorska nie posiadając strategicznego potencjału nuklearnego, powinna być przekazana w całości Ukrainie. Natomiast Rosja była żywo zainteresowana utrzymaniem potencjału bojowego w tym regionie dla zabezpieczenia swo-

¹ Z. S., *Polityka bezpieczeństwa – siły zbrojne Ukrainy*, „Wojskowy Przegląd Zagraniczny”, nr 3–4, Warszawa 1993, s. 15.

² Spory odnośnie do zasad funkcjonowania i stacjonowania floty rosyjskiej do dziś pozostają przyczyną zastrzeżonych nastrojów politycznych. Dlatego też w ciągu mijających lat możemy zaobserwować, że sprawy dotyczące Półwyspu Krymskiego, co jakiś czas jak powracają bumerang i stają się przyczyną pogorszenia stosunków politycznych pomiędzy Kijowem i Moskwą [przyp. autora].

ich interesów w rejonie śródziemnomorskim³. Położone nad Morzem Czarnym i Morzem Azowskim porty Odessa, Oczakow, Chersoń i Mariopol stanowią dla Rosji podstawowe okno na świat⁴. Rosjanie stali na stanowisku, iż Flota Czarnomorska jest w zdolna realizować zadania strategiczne, dlatego też powinna podlegać wspólnemu dowództwu. Sprawa podziału Floty Czarnomorskiej przez wiele lat pozostawała kością niezgody pomiędzy Kijowem i Moskwą.

Na początku 1992 roku strona ukraińska obwieściła, że przejmuje wszystkie jednostki Armii Radzieckiej, w tym również flotę czarnomorską, znajdujące się na jej terytorium pod swoje zwierzchnictwo. Prezydent Ukrainy zażądał od składu osobowego złożenia przysięgi wojskowej na wierność Ukrainie. W tym samym czasie dowódca zjednoczonych sił zbrojnych Wspólnoty Niepodległych Państw sporządził tekst roty przysięgi zakładającej podwójną lojalność wobec ojczystej republiki oraz wobec republiki, na terytorium której dany marynarz pełni służbę. Wokół Floty Czarnomorskiej rozgorzał spór, który wywołał sporozamieszanie i doprowadził do wzrostu napięć pomiędzy załogami okrętów, na których służbę pełnili marynarze różnych narodowości. Znaczną część stanu osobowego stanowili Rosjanie zajmujący większość stanowisk dowódczych, w tej sytuacji wobec zdecydowanie wrogiego stanowiska kadry oficerskiej niewielu marynarzy złożyło przysięgę na wierność Ukrainie.

W kwietniu 1992 roku prezydenci Rosji i Ukrainy ogłosili przejście floty czarnomorskiej pod swoje zwierzchnictwo, co spowodowało znaczny wzrost napięcia w stosunkach rosyjsko-ukraińskich. W tym samym miesiącu doszło do spotkania obu prezydentów, na którym uzgodniono porozumienie. Postanowiono powołać specjalną grupę roboczą, której zadaniem było wypracowanie koncepcji zażegnania sporu.

Począwszy od czerwca 1992 do 1995 roku, odbyło się kilkanaście spotkań prezydentów Rosji i Ukrainy, na których zarówno jedna, jak i druga strona wysuwały argumenty przetargowe. Jednakże nie wynikały z nich żadne decyzje, które miałyby skutkować ostatecznym rozwiązaniem problemu Floty Czarnomorskiej, a zatem i zażegnaniem sporów. Do najważniejszych ustaleń poczynionych w ramach tych spotkań możemy zaliczyć:

- 1992 r. – podjęcie decyzji, że najlepszym rozwiązaniem będzie dokonanie podziału floty, zatem decyzje odnośnie do podporządkowania Floty zjednoczonemu dowództwu Wspólnoty Niepodległych Państw uznano za nieaktualne;
- 1992 r. – uzgodnienie, iż do czasu ostatecznego podziału floty stanowić ona będzie własność obu państw. Dowódca Floty będzie powoływany i odwoływany przez działających w porozumieniu prezydentów, którym będzie bezpośrednio podległy. Natomiast oficerowie i marynarze złożą przysięgę temu państwu, którego są obywatelami;
- 1993 r. – decyzja, że podział okrętów, infrastruktury brzegowej oraz majątku Floty rozpocznie się we wrześniu tegoż roku, jednakże ze względu na wymóg ratyfikacji

³ O.J. Manaczynskij, *Państwa ościenne i ich wpływ na bezpieczeństwo narodowe Ukrainy*, „Analizy, Fakty, Opinie, Syntezy”, Adam Marszałek, Warszawa – Toruń 1996, s. 5; M. Krotofil, *Rosyjsko-ukraiński konflikt o flotę czarnomorską (1991–1997)*, „Przegląd Morski” nr 7/8, Gdynia 2000, s. 3.

⁴ S. Helnarski, *Ekonomiczne i wojskowe uwarunkowania suwerenności Ukrainy*, „Analizy, Fakty, Opinie, Syntezy”, Wydawnictwo Adam Marszałek, Warszawa – Toruń 1995, s. 4.

parlament rosyjski nie zaakceptował warunków porozumienia odnośnie do podziału Floty „pół na pół”;

- 1994 r. – Borys Jelcyn próbował przekonać stronę ukraińską do zrzeczenia się przypadającej jej połowy floty w ramach zapłaty za dostawy gazu przez Rosję. Jednakże parlament Ukraiński nie wyraził zgody na przyjęcie tego warunku;
- 1995 r. – uzgodniono teoretyczny podział „pół na pół”, a praktycznie Rosja zatrzymywała 81,7% okrętów, natomiast Ukraina otrzymała 18,3%. Reszta okrętów należnych Ukraińcom miała pokryć zobowiązania wobec Rosji. Sewastopol pozostał główną bazą rosyjskiej części Floty, jednocześnie Rosjanie posiadli prawo korzystania z innych miejsc bazowania jednostek, obiektów zabezpieczenia operacyjnego, bojowego i logistycznego na Krymie.

Spór o podział Floty Czarnomorskiej rozwiązano ostatecznie w maju 1997 roku. Podczas wizyty premiera Rosji podpisano porozumienie dotyczące bazy w Sewastopolu. Na mocy tego porozumienia Rosjanie dzierżawili od Ukrainy część portu w Sewastopolu na okres 20 lat z możliwością przedłużenia dzierżawy na kolejne 5 lat, ponadto Rosjanie zyskali możliwość korzystania z lotniska i systemów łączności. Strona ukraińska otrzymała zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami 18% potencjału Floty, w praktyce było to 50 okrętów bojowych różnych klas oraz kilkadziesiąt jednostek pomocniczych⁵.

Uregulowanie problemów związanych z podziałem Floty Czarnomorskiej umożliwiło wreszcie podpisanie rosyjsko-ukraińskiego traktatu o przyjaźni i współpracy, którego zawarciu przypieczętowali prezydenci Kuczma i Jelcyn 31 maja 1997 roku w Kijowie.

W roku 1992, kiedy to podjęto pierwsze rozmowy wokół podziału Floty Czarnomorskiej, jej skład i liczebność przedstawiała się następująco: okrętów bojowych różnych klas i przeznaczenia było łącznie 250 oraz 150 jednostek pomocniczych, 310 samolotów i śmigłowców różnych typów i przeznaczenia, na stanie etatowym pododdziałów brzegowych znajdowało się 265 pojazdów opancerzonych, 320 bojowych wozów piechoty, 220 wyrzutni rakiet i zestawów artyleryjskich oraz 270 czołgów.

W roku 1997, gdy zapadły ostateczne decyzje o podziale Floty Czarnomorskiej i przekazaniu części sprzętu Ukrainie, skład jej przedstawiał się następująco: 120 okrętów bojowych różnych klas, 90 pomocniczych jednostek pływających, 100 samolotów i śmigłowców różnych typów.

Obecnie rosyjska Flota Czarnomorska, choć nie jest już tak potężna jak dawna radziecka, wciąż odgrywa strategiczną rolę. Rosjanie jednak nie mają odpowiedniego portu dla niej na swoim terytorium. Obecnie strukturę Floty Czarnomorskiej tworzą siły okrętowe, stacjonujące w dwóch głównych bazach morskich: Sewastopolu i Noworosyjsku, lotnictwo morskie, pododdziały i oddziały brzegowe i inne jednostki mające zapewnić funkcjonowanie floty. Siły okrętowe liczą 50 okrętów bojowych różnych klas i przeznaczenia oraz 50 jednostek pływających. Kolejnym elementem składowym Floty Czarnomorskiej są siły powietrzne, liczące 150 samolotów i śmigłowców. Komponent lądowy posiada na swoim wyposażeniu 52 czołgi, 222 bojowe wozy opancerzone oraz 66 zestawów artyleryjskich⁶.

⁵ K. Malak, *Rosyjsko-Ukraiński spór o Krym, Sewastopol i Flotę Czarnomorską i próby jego rozwiązania*, [w:] *Od konfliktów do partnerskiej współpracy*, red. nauk. J. Kukułka, L. Łukaszuk, AON, Warszawa 1997, s. 135.

⁶ Jane's Fighting Ships 2005.

Obecnie flotę Ukrainy tworzą trzy zasadnicze komponenty: siły okrętowe, lotnictwo morskie i siły brzegowe. Siły okrętowe liczą 130 okrętów bojowych różnych klas i przeznaczenia oraz 100 pomocniczych jednostek pływających. Lotnictwo morskie Ukrainy posiada na swoim wyposażeniu 160 samolotów i śmigłowców różnych typów. Natomiast komponent lądowy liczy 116 czołgów, 527 bojowych wozów opancerzonych oraz 121 zestawów artyleryjskich⁷.

Na przełomie roku 2005 i 2006 doszło do załamania stosunków politycznych na linii Kijów–Moskwa. Przyczyną tego stanu rzeczy stało się podwyższenie cen gazu sprzedawanego Ukrainie przez Rosję. Rosyjscy przedstawiciele niektórych partii politycznych niejednokrotnie wysuwali koncepcję wywarcia nacisku ekonomicznego na Ukrainę, postulując, że krany z gazem i ropą naftową są odpowiednimi instrumentami, zwłaszcza przy rozstrzygnięciu spornych problemów i rozwiązywaniu nieprzewidzianych sytuacji.

W obliczu takiego obrotu sprawy Ukraina postanowiła o podwyższeniu opłat za korzystanie przez rosyjską Flotę Czarnomorską z bazy w Sewastopolu. Z tego tytułu strona ukraińska otrzymuje 98 mln dolarów rocznie, zdaniem Ukraińskiej Rady Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony państwo traci na tym rocznie dwa miliardy⁸. Zatem ukraińskie MSZ opowiedziało się za rewizją porozumienia między Moskwą a Kijowem w sprawie stacjonowania Floty Czarnomorskiej w Sewastopolu i przejściem na ceny rynkowe⁹, na co Rosjanie wyrazili zdecydowany sprzeciw uznając, iż obecna stawka dzierżawy powinna być utrzymana przynajmniej do 2017 roku, do czasu wygaśnięcia umowy w sprawie stacjonowania Floty. Ponadto strona ukraińska zapowiedziała, że po wygaśnięciu umowy nie zostanie ona przedłużona na kolejne lata, zatem rosyjska Flota Czarnomorska nie będzie mogła pozostać na Krymie¹⁰, w związku z tym zaapelowano do Rosji o rozpoczęcie przygotowań do wyprawienia swoich wojsk z Ukrainy¹¹.

Moskwa utrzymuje, że od dawna planuje przeniesienie jednostek Floty Czarnomorskiej do swoich portów w Noworosyjsku oraz Temruku. W tym celu realizowany jest program „rozbudowa systemu bazowania Floty Czarnomorskiej na terytorium Federacji Rosyjskiej w latach 2005–2020”. W budżecie rosyjskim na rok 2006 zostało przeznaczone 1,151 mld rosyjskich rubli (w roku 2005 na ten cel wydatkowano 1 mld rubli rosyjskich). Również siły morskie Ukrainy uczestniczą w realizowanym Państwowym programie rozwoju Sił Zbrojnych na lata 2005–2011. Planuje się odtworzenie zdolności bojowej Sił Zbrojnych do roku 2011. W budżecie na rok 2006 przewidziano 20 mln ukraińskich hrywien na modernizację i remont fregaty Hetman Sahajdacznij oraz 10 mln ukraińskich hrywien na rozpoczęcie budowy nowej korwety.

Kolejnym źródłem załamania stosunków ukraińsko-rosyjskich jest rozpoczęty w styczniu spór wokół zajętej latarni morskiej w Jałcie. Obiekty nawigacyjno-hydrograficzne, słu-

⁷ Tamże.

⁸ Ukraine, <http://www.ukraine-poland.com/news/news.php?id=6375>;
Konflikt, http://www.gazetaprawna.pl/depesze/do_druku.html?id=PAP20060222W06653, 03.2006.

⁹ Serwis międzynarodowy, <http://serwisy.gazeta.pl/swiat/2029020.34263.3121131.html>, 03.2006.

¹⁰ Minister Obrony Ukrainy oświadczył, że ani ukraińsko-rosyjskie umowy, ani konstytucja Ukrainy nie przewidują stacjonowania obcych jednostek wojskowych na Ukrainie po 2017 roku;
http://www.gazetaprawna.pl/depesze/do_druku.html?id=PAP20060214W07135, 03.2006.

¹¹ Serwis międzynarodowy, http://www.gazetaprawna.pl/depesze/do_druku.html?id=PAP20060214W08578, 03.2006.

zące do zapewnienia bezpieczeństwa żeglugi w rejonie krymskim należą do Ukrainy¹², która odpowiada za sprawność tychże urządzeń. W związku z tym niezbędne jest przeprowadzanie okresowych przeglądów i napraw, jednakże strona rosyjska zarządza tymi obiektami w myśl porozumień zawartych między Rosją a Ukrainą, dlatego też dochodzi do sytuacji spornych.

W piątek 13 stycznia 2006 roku doszło do zajęcia terenu latarni przez siły ukraińskie. Ja-13 to symbol latarni morskiej o statusie miasteczka wojskowego, znajdującej się w Jałcie i będącej jednym z wielu obiektów przekazanych w dzierżawę Rosjanom na mocy porozumienia dotyczącego podziału Floty Czarnomorskiej¹³.

W odpowiedzi na te działania Rosjanie skierowali wzmocnione siły dla zapewnienia ochrony obiektu Mars-75, jakim jest latarnia morska w miasteczku Heniczesk¹⁴, nad Morzem Azowskim.

¹² Serwis, <http://expatpol.com./modules.php?name=News&file-article&sid=27962>, 03.2006.

¹³ Na podstawie tego porozumienia Rosjanie dzierżawią około 4000 obiektów, w tym około 170 obiektów nawigacyjno-hydrograficznych znajdujących się na krymskim wybrzeżu, z czego ponad 2000 nie zostało skatalogowanych przez stronę ukraińską [przyp. autora].

¹⁴ http://www.gazetazeta.com/artman/publish/printer_11384.shtml, 03.2006.